

Budai László

„Közönyös rakosgató játék”

1. Elődeink a mondatrészek sorrendjéről

Az angol zsurnalisztika egyik jellemzője, hogy homályos, csak sejtető címeivel rá tudja venni olvasóit a cikkek végigolvasására. Én nem szeretnék élni ezzel a fogással, ezért máris elárulom, hogy Brassai Sámuelről való az idézet, és a magyar nyelv mondatrészeinek sorrendjére vonatkozik. Bővebben kifejtve: „akármilyen módon rendezett mondat, mielőtt az ige előtti szót accentuáljuk, mind egy értelmű és jelentésű; vagyis más szóval a *mondatban* a szóknak nincs szabott rendje, és a *szórendezés* a mondat értelmére nézve közönyös rakosgató játék.” (2011: 165)

A magyar mondatrészek sorrendjének legfontosabb szabályait Brassai Sámuel előtt már 1838-ban Fogarasi János is megfogalmazta:

„Minden mondatban a hangsúlyos szót követi tüstént a határozott módban levő ige, melytől még előragya is elválhat, a többi szók előbb utóbb állhatnak s akármely renddel következhetnek. Ha a hangsúly magán az igről fekszik, előragya nem válik el, hanem az igével egybeolvad s akárhol állhat; de ha nem előragos, legalkalmasban előre tétethetik.” (2011: 165).

Brassai Fogarasi szabályait igyekezett feleleveníteni, finomítani: „Látni való, hogy a εὑρηκα még sok kitalálni valót hagyott nekünk. Gyakorlati hasznát hát nem nyújtván, nem csoda, hogy az egész értekezés nyom és eredmény nélkül enyészett el. Ez ugyan megtörténhetik az enyimmal is.” (2011: 165) Majdnem megtörtént.

2. A mondatrészek azonosítása

Fogarasi és Brassai óta többeket is érdekelt a magyar mondatrészek sorrendje. Nem célok, hogy áttekintést adjak a szórenddel foglalkozó irodalomról, de Deme Lászlót mindenképpen meg kell említenem, mert ő volt az, aki különbséget tett ‘szórend’ és ‘sorrend’ között. E két fogalommal egyértelműbben tudunk nyilatkozni a szószerkezetek belső rendjéről, a szórendről, illetve a mondatrészek elrendezettségéről, a sorrendről. Az ilyen értelemben vett szórend a magyarban is kötött, míg a sorrend néhány szigorú szabálytól eltekintve szabad. A szórendnek sorrend jelentésben való használata azzal a veszéllyel jár, hogy a mondatrészek elrendezettségének vizsgálatakor szavakról, nem pedig szószerkezetekről beszélünk, holott **a mondatok részei, az összetevők nemcsak önálló szavak és nem is csak a szószerkezetek**

alaptagjai, hanem teljes szócsoporthoz, ún. ‘szerkezetes mondatrészek’ (Rácz–Szemere: 1982: 11–31), **amelyeknek a tagjai együtt mozognak a mondatban.** Ahhoz, hogy a mondatrészek sorrendjét elemezni tudjuk, el kell tekintenünk az iskolai mondatelemzéstől, amely csak a bővítmények alaptagját, a ‘puszta mondatrészt’ (Rácz–Szemere: 1982: 11–31) veszi alanyként, tárgyként vagy határozóként, elválasztva tőlük az ugyancsak mondatrészként kezelt jelzőket. Tényleges összetevőikre kell bontanunk a mondatokat. Az egyszerű mondatban az állítmányon kívül csak egy alanyi, egy tárgyi és egy vagy több határozói funkcióban levő **szószerkezet/csoport** szerepelhet összetevőként, de mindegyik lehet halmazos. **A jelző pedig nem a mondatnak, hanem egy mondatrésznek a része, és a sorrendi változatokban együtt mozog alaptagjával.** (Kivétel a birtokos jelző, amely elválhat alaptagjától, megnövelve a sorrendi változatok számát. Lásd a 9. pontot.) Vannak olyan jelzők is, amelyek ugyanúgy, mint egyes határozók jelentésüknél fogva vannak hatással a mondatrészek sorrendjére. Arányuk viszont elenyésző a jelzők tengerében:

Dani minden feladatot megoldott. Peti kevés feladatot oldott meg.

(Lásd még a 7.2. pontot is.)

3. A generatív nyelvészet a magyar mondatok összetevőinek sorrendjéről

Az utóbbi évtizedekben a transzformációs generatív grammatika keretén belül próbálják megfogalmazni a magyar mondatrészek sorrendi szabályait itthon is és külföldön is, nem kis részben É. Kiss Katalin tanulmányainak (1992, 2005 stb.) köszönhetően. Azt kutatják, hogy milyen általános nyelvészeti vagy nyelvspecifikus szabályok mozgatják vagy mozgásukban korlátozzák a mondatnak – a jelzőktől nem megfosztott – összetevőit, milyen hatással vannak a jelentésre a sorrendi változatok, a hangsúlyozás, az intonáció. Teszik ezt azért, mert a felszíni szabályok megállapításán túl elődeik nem adtak magyarázatot a mondatrészek sorrendjének lényegére. Valóban vannak említésre méltó eredményeik, különösen az eltérő viselkedésű szavakkal kapcsolatban. Egészében véve azonban aligha lehet magyarázatot adni azokra a sorrendi jelenségekre, amelyek kívül esnek azon a kevés szabályon, amelyet már Fogarasi és Brassai is meg tudott fogalmazni. A generatív grammatika keretében ugyan meg lehet alkotni például fókuszképző és topikalizációs transzformációs szabályokat, de ennek az izgalmas szellemi játéknak aligha van pszichológiai realitása.

A valóság az, hogy nekünk magyaroknak – nyelvünknek köszönhetően – nem kell, hogy egész mondatokra való mélyszerkezeteket transzformálgassunk, mozgassunk a felszínre. (Ha erre egyébként akármelyik nyelvnek szüksége van.) Többnyire szószerkezeteket ‘mozgatunk a felszínre’ egymás után, ahogyan a gondolatok foszlányai az eszünkbe jutnak. Legfeljebb kiemelünk egy

bővítményt, és azonnal összekötjük egy igével, de előtte és/vagy utána már nemigen törődünk a sorrenddel. Inkább a szavak és a szószervezetek dolgoztatnak meg bennünket. Jó, hogy el tudjuk találni például – mert eltaláljuk! –, hogyan kell összepasszítani a tárgyat a kétféleképpen ragozandó igével, amire a nem magyar anyanyelvűek csak ritkán képesek.

Egy angol vagy egy német nem dobálhatja össze ilyen könnyedén a mondatok összetevőit. Ez az ára annak, hogy kevesebbet toldalékolnak. Gárdonyi állítólag azt mondta, hogy a német mondat olyan, mint egy hosszú sötét folyosó, amelynek a végén van a lámpa. A németnek, mielőtt kinyitja a száját, már ezt a mondat végén világító vagy pislákoló lámpát, a főigét is látnia kell, egyébként nem tudná, hogy például *Bist du*-val vagy *Hast du*-val kezdje-e a kérdést. (De még emiatt sem biztos, hogy transzformálgatnia kell. Bizonyára a fejében vannak azok a kisebb-nagyobb **sémák**, amelyek irányítják beszédét.)

Anélkül, hogy lemondanék a mondatrészek sorrendjével kapcsolatos újabb szabályok felfedezésének az örömről, nem az öncélú tudásvágy sarkall arra, hogy e témával foglalkozzam. Főiskolánk egy nyertes pályázat birtokában tanszékünket is megbízta azzal, hogy készítsünk magyar nyelvi tananyagokat leendő külföldi hallgatóink számára. Ezeknek a külföldi diákoknak, ha nagyjából túl jutnak az alaktan dzsungelén, illetve már közben is, tudniuk kell valamit a mondatrészek sorrendről is. Tehát elsősorban **a magyar mint idegen nyelv oktatása érdekében vállalkozom a rakosgató játékra, nem közönyösen.**

4. A rakosgató játékon belüli kötöttségek és szabadságok

Elemzésemben a függőségi nyelvtan álláspontját és Brassait követem, miszerint „A mondatnak tartó és forduló sarka az ige.” (2011: 42) „Ott székel a mondat közepén, elején vagy végén, a hol székhelyét választania tetszik, a fejedelem, az ige, s fűzi magához az értelmi hódolat kötelékeivel vasallusait az igehatározókat (Sic!).” (2011: 48)

Igehatározókon Brassai az ige bővítményeit érti: az alanyt is (!), a tárgyat és a határozó(ka)t. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy **a mondatrészek sorrendje szempontjából közömbös, hogy egy bővítmény alany-e, tárgy-e vagy határozó.**

É. Kiss Katalin négy szerkezeti pozícióban helyezi el a szabványos magyar mondatok összetevőit:

I. (Topik)	II. (Fókusz)	III. (Ige)	IV.

Az I., a Topiknak nevezett pozícióba tetszés szerinti számú hangsúlytalan összetevő kerülhet, de üresen is maradhat. Ez a mondat logikai alanya, amelyről a mondat további részében állítunk valamit.

A II. a fókuszpozíció, amelyben csak egyetlenegy hangsúlyos összetevő lehet. Hatására az ige elveszti hangsúlyát. A fókusz szerepe a kizárással való azonosítás.

Az I. és a II. pozícióban levő mondatrészek jelentéstöbbletet kapnak.

A III. pozíció az ige helye.

A IV. pozíció – név nélkül – az ige utáni mondatrészek helye. Az I. pozícióhoz hasonlóan vagy tetszés szerinti számú hangsúlytalan összetevő tölti ki, vagy üresen marad. Az itt található mondatrészek jelentéstöbblettel nem rendelkeznek. A IV. pozíciónak a Kóda (Farok) nevet adom.

Minthogy az I. és a IV. pozíció között egyenként vagy együttesen is szabad az összetevők vándorlása, kétlem, hogy jelentésük, szerepük szabályokba foglalható lenne; a logikai alany fogalma is veszélybe kerülhet. **Ez az a két pozíció, amelyre a „közönyös rakosgató játék” vonatkoztatható.** Nem kevesebbről van azonban szó, mint a fókuszban levő egyetlenegy mondatrész és az ige kivételével a mondat összes többi részéről. A lehetséges sorrendi szabályok szempontjából elég lenne csak a II. és a III. pozíciót megjelölni, az előttük és az utánuk levő részt pedig név nélkül kipontozni annak jeléül, hogy rájuk szinte semmiféle egyértelmű szabály nem vonatkozik. A magyart idegen nyelvként tanulóknak elég, ha ezzel a két pozícióval tisztában vannak:

...	II. (Fókusz)	III. (Ige)
-----	-----------------	---------------	------

Az II. és a III. pozícióra vonatkozó szabályok lényege régóta ismert, de É. Kiss Katalin az I. és a IV. pozícióra vonatkozó szabályokkal is próbálkozik. A III. és a IV. pozícióba helyezett kiinduló – már eleve többféle sorrendet megengedő – szerkezetből generálja, mozgatja az összetevőket a fókuszképzésnek és topikalizációnak nevezett transzformációkkal a II., illetve az I. pozícióba. Ezek azok a műveletek, amelyeknek a pszichológiai realitását előzőleg már kétségbe vontam. Szerintem mondataink generálása közben mindössze arra ügyelünk, hogy azt a mondatrészt, amelyiket a többenél fontosabbnak tartjuk, például amire rákérdezünk, vagy amit tagadunk, közvetlenül az ige elé kerüljön. Erre azonban oly annyira tudunk ügyelni, hogy normális körülmények között sohasem tévesztjük el, bármennyire is suksükölünk vagy nákolunk egyébként. Sohasem mondunk ilyeneket:

**Mikor te születted? *Nem a farok a kutyát csóválja. Stb.*

A fókuszpozícióba kerülő mondatrész azonnal magára húzza a hangsúlyt, és azt, amellyel helyet cserél, kilöki az I. vagy a IV. pozícióba. A helycsere szerepcserével is jár: *A macska (I.) tejet iszik.* (Nem mást.) *Tejet (I.) a macska iszik.* (Nem más.) / *A macska iszik tejet (IV:).* (Nem más.)

Jómagam először a magyar nyelv mondatrészeinek sorrendi sajátosságaival tanítványaim angol nyelvű fogalmazásaiban szembesültem. Gyűjteményem alábbi példáiban a többnyire jól megkonstruált szószerkezetek a magyar mondatok összetevőinek szabályok nélküli szabad sorrendjét követik:

**This morning / in our school / was / a celebration.*

**On the horizon / smile / for us / the wonderful blue sky.*

**Already / since when / in the grammar school / go, / in summer vacation / was working /in the kindergarten.*

5. A mondatrészek permutációi

Brassai az indukció híve volt. Jómagam is addig rakosgatom – szakszerűbben szólva – permutálom a mondatrészeket, míg valamennyi sorrendi lehetőséget, permutációt meg nem talállok. Következtetéseket levonni csak a sorrendi változatok együtteséből kívánok. A permutációk vagy megerősítik eddigi ismereteinket, vagy megcáfolják azokat, újabb ismereteket nyújtva. Az összetevők sorrendjéről szóló tanulmányok többnyire inkább csak részigazságokat ismertetnek. A teljességre való törekvésnek is vannak azonban korlátai, amelyről kevés matematikai tudással is könnyen meggyőződhetünk. Nem nehéz ugyanis kiszámolni, hogy egy neutrális magyar mondatnak, amelyben egyetlen mondatrész sem visel különösebb hangsúlyt, hányféle sorrendi változata, **permutációja** lehet. Nézzük a mondatrészek és a lehetséges permutációk számát:

Egy, két, három vagy négy mondatrész esetén a permutációk száma: $1! = 1$ ($1 \times 1 = 1$), $2! = 2$ ($1 \times 2 = 2$), $3! = 6$ ($1 \times 2 \times 3 = 6$), $4! = 24$ ($1 \times 2 \times 3 \times 4 = 24$).

Négynél több mondatrész esetén **csak a határozók száma gyarapszik**: $5! = 120$ ($1 \times 2 \times 3 \times 4 \times 5 = 120$), $6! = 720$ ($1 \times 2 \times 3 \times 4 \times 5 \times 6 = 720$), $7! = 5040$ ($1 \times 2 \times 3 \times 4 \times 5 \times 6 \times 7 = 5040$), $8! = (1 \times 2 \times 3 \times 4 \times 5 \times 6 \times 7 \times 8 = 40\ 320)$.

Ez utóbbira példa lehet:

1 Tegnap / 2 a Fradi-pályán | 3 az egyik játékos | 4 a mérkőzés végén | 5 mérgében | 6 a bíró fejéhez | 7 vágta / 8 a labdát.

Ha betesszük még a mondatba a *nagy erővel* határozót, az **elvileg** lehetséges permutációk számát máris 362 880-ra emeljük: $9! = (1 \times 2 \times 3 \times 4 \times 5 \times 6 \times 7 \times 8 \times 9 = 362\ 880)$.

Tehát nagyon nagy számú, egy kisebb könyvtárra is elegendő lehet egyetlenegy, határozókkal terhelt magyar mondat permutációinak a száma. Az egyes sorrendi változatok tényleges előfordulásának és elfogadhatóságának a valószínűsége azonban többcényezős, mint maga a kommunikáció is, és a sorrendet nyelvi tényezők is korlátozhatják. Ettől függetlenül a bizonyos kontextusokban még elfogadható sorrendi változatok száma is temérdek lehet. Ezek a számok azonban **csak a leírható sorrendi változatokat** jelentik; egyes

permutációknak ugyanis – mint majd látni fogjuk – egynél több **olvasata, szerkezeti homonimája** is lehet.

Máris is belátható, hogy gépi segítség nélkül csak maximum négy-öt összetevőből álló mondatok elemzésére vállalkozhatom. Az É. Kiss Katalin által javasolt négypozíciós táblázatokban mutatom be a permutációkat. Meggyőződhetünk arról, hogy az I. és a IV. pozícióra vonatkozóan semmiféle általánosan elfogadható sorrendi szabály nem fogalmazható meg azon kívül, hogy teljes bennük a szabadság külön-külön is, és szabad a mondatrészek ide-oda vándorlása. A fókuszképzéssel kapcsolatban ugyan lehetséges az előrelátás, de az eredmény annyira evidens, hogy ennek magyarázatául valamiféle transzformációs műveletet kiötleni fölösleges tudománykodás. A fenti műmondatomban például az alábbi plusz fókuszváltások lehetségesek a beszélő szándéka szerint: *tegnap vágta, a Fradi-pályán vágta, az egyik játékos vágta, a mérkőzés végén vágta, mérgeiben vágta, a labdát vágta*. Ennyi a ‘szabály’. **A fókusz + ige kapcsolat előtt (az I. pozícióban) és után (a IV. pozícióban) a többi mondatrész sorrendjét rakosgató játékkal kaphatjuk meg**, amelyre ennek a mondatnak az esetében már lehetetlen lenne vállalkozni. A gép ugyan megtalálná a nagyon sok ezer sorrendi változatot, de elfogadhatóságukat már nem tudná ellenőrizni. A változatok pillanatnyi oka a beszélőben keresendő, de többnyire a véletlen műve. Írásban már lehet tudatosabb oka az egyes részek sorrendi változatainak, de általában azokat az okokat sem lenne könnyű mások számára is egyértelműen megmagyarázni.

6. A mondatrészek sorrendje igeikötő nélküli igeikkel

Az alábbi, **a fókusz- és az igepozíciót kitöltő mondatrészpárok** önmagukban is mondatok, de egyéb mondatrészek is kerülhetnének az I. és/vagy a IV. pozícióba. A permutációk számától az 1–3. pontban még eltekintünk, mert csak a mondatrészek sorrendje szempontjából legfontosabb két pozícióra vonatkozó szabályokat kívánjuk megfogalmazni a példák alapján. Egyébként a permutációk száma ezekben az esetekben attól függne, hogy hány mondatrésszel toldjuk meg a **fókusz + igeikötő nélküli ige egy egységnek veendő kapcsolatát**.

Lássunk néhányat a fókusz- és az igepozíciót kitöltő mondatrészpárok kimeríthetetlen példatárából:

1. Fókuszpozícióba névelő nélküli egyes szám tárgyesetben levő főnév kerül, az ige jelentését kiegészítendő:

Fókusz	Ige
<i>almát</i>	<i>eszik</i>
<i>bélyeget</i>	<i>gyűjt</i>
<i>ruhát</i>	<i>varr</i>
<i>szénát</i>	<i>kaszál</i>

Fókusz	Ige
<i>autót</i>	<i>vezet</i>
<i>tévét</i>	<i>néz</i>
<i>rádiót</i>	<i>hallgat</i>
<i>regényt</i>	<i>ír</i>

Fókusz	Ige
<i>angolt</i>	<i>tanít</i>
<i>inget</i>	<i>vasal</i>
<i>vacsorát</i>	<i>készít</i>
<i>gyertyát</i>	<i>gyújt</i>

<i>víz</i>	<i>prédikál</i>
<i>bort</i>	<i>iszik</i>
<i>kenyeret</i>	<i>süt</i>
<i>fát</i>	<i>vág</i>
<i>házat</i>	<i>épít</i>
<i>meggyet</i>	<i>szed</i>
<i>víz</i>	<i>merít</i>

<i>újságot</i>	<i>olvas</i>
<i>jegyet</i>	<i>vált</i>
<i>cipőt</i>	<i>húz</i>
<i>misét</i>	<i>mond</i>
<i>hadat</i>	<i>üzen</i>
<i>békét</i>	<i>köt</i>
<i>virágot</i>	<i>árul</i>

<i>ajándékot</i>	<i>kap</i>
<i>levelet</i>	<i>küld</i>
<i>tűzet</i>	<i>rak</i>
<i>rejtvényt</i>	<i>fejt</i>
<i>zajt</i>	<i>csap</i>
<i>ajtót</i>	<i>nyit</i>
<i>köszönetet</i>	<i>mond</i>

2. A fókuszpozícióban a tárgyas vagy tárgyatlan igék jelentését bővítő határozók találhatók:

Fókusz	Ige
<i>fával</i>	<i>tüzel</i>
<i>gázzal</i>	<i>fűt</i>
<i>bottal</i>	<i>jár</i>
<i>tollal</i>	<i>ír</i>
<i>zöldre</i>	<i>fest</i>
<i>partra</i>	<i>száll</i>
<i>beteg</i>	<i>fekszik</i>
<i>magasan</i>	<i>repül</i>
<i>gyorsan</i>	<i>beszél</i>
<i>szépen</i>	<i>énekel</i>
<i>mélyen</i>	<i>alszik</i>

Fókusz	Ige
<i>későn</i>	<i>fekszik</i>
<i>korán</i>	<i>kel</i>
<i>iskolába</i>	<i>jár</i>
<i>divatba</i>	<i>jön</i>
<i>dühbe</i>	<i>gurul</i>
<i>fejbe</i>	<i>ver</i>
<i>hátba</i>	<i>vág</i>
<i>börtönben</i>	<i>ül</i>
<i>sorba</i>	<i>áll</i>
<i>vidéken</i>	<i>lakik</i>
<i>zsirban</i>	<i>süt</i>

Fókusz	Ige
<i>férjhez</i>	<i>megy</i>
<i>házhoz</i>	<i>szállít</i>
<i>feleségül</i>	<i>vesz</i>
<i>egyedül</i>	<i>él</i>
<i>földig</i>	<i>rombol</i>
<i>jóra</i>	<i>fordul</i>
<i>felnőtté</i>	<i>válik</i>
<i>gazdaggá</i>	<i>tesz</i>
<i>királlyá</i>	<i>koronáz</i>
<i>lóvá</i>	<i>tesz</i>
<i>békén</i>	<i>hagy</i>

3. A névszói-igei állítmányban a névszó kerülhet fókuszpozícióba:

Fókusz	Ige
<i>szerelmes</i>	<i>volt</i>
<i>tanár</i>	<i>volt</i>
<i>szép</i>	<i>lenne</i>
<i>beteg</i>	<i>lett volna</i>

Fókusz	Ige
<i>zsíros</i>	<i>lett</i>
<i>rendőr</i>	<i>lett</i>
<i>becsületes</i>	<i>maradt</i>
<i>szegény</i>	<i>maradt</i>

Az 1–3. pontra vonatkozó, ismereteinket megerősítő szabályok:

a) A fókusz mindig az ige követi.

b) A fókusznak a kirekesztő, más(oka)t kizáró, kizárással azonosító szerepe kevésbé érvényes a fenti esetekben, bár vannak példák, ahol jobban érzékelhető a kirekesztő jelleg: *Almát* eszik. (Nem mást.) *Zöldre* fest. (Nem más színűre.) *Tanár* volt. (Nem például orvos.) Stb. Határozott névelővel a fókusz már egyértelműen kirekesztő lenne: *A ruhát* varrja. *A szénát* kaszálja. *Az újságot* olvassa. Stb.

c) A fókuszpozíciót akármelyik bővítmény elfoglalhatja:

Téma	Fókusz	Ige	Kóda
<i>A legény #</i>	szénát	<i>kaszál</i>	<i>a réten.</i>
<i>A réten #</i>	a legény	<i>kaszál</i>	<i>szénát.</i>
	A réten	<i>kaszál</i>	<i>szénát a legény.</i>
<i>Kati #</i>	férjhez	<i>ment</i>	<i>egy orvoshoz.</i>
<i>Kati #</i>	Kati	<i>ment</i>	<i>férjhez egy orvoshoz.</i>
	egy orvoshoz	<i>ment</i>	<i>férjhez.</i>
<i>Dani #</i>	szerelmes	<i>volt</i>	<i>Dóriába.</i>
	Dani	<i>volt</i>	<i>szerelmes Dóriába.</i>
<i>Dani #</i>	Dóriába	<i>vot</i>	<i>szerelmes.</i>

= Az árnyalatnyi szünet jele a beszédben.

(Nem soroltuk fel a mondatrészek összes lehetséges permutációit.)

d) A tagadott bővítmény mindig fókuszpozícióba kerül. A tagadott mondatrész után is az ige következik: *A legény **nem** szénát kaszál a réten. **Nem** Kati ment férjhez egy orvoshoz. **Nem** Dóriába volt szerelmes Dani. Stb.*

e) Az állító és a tagadó mondatok minden változtatás nélkül eldöntendő kérdések is lehetnek, amelyekre a rövid választ a fókusszal vagy az azt helyettesítő névmással, illetve határozószóval adhatjuk meg:

*A legény **szénát** kaszál a réten? – Szénát. / Azt.*

***Nem** lucernát kaszál a legény? – Nem (lucernát/azt).*

***A legény** kaszál a réten? – A legény. / Ó.*

***A réten** kaszál a legény szénát? – A réten. / Ott.*

Ha az igére kérdezzük, az igével válaszolhatunk:

***Kaszál** a legény a réten? – Kaszál.*

f) Ha az ígét tagadjuk, a fókuszpozíció üresen marad, és a sorrend vagy megváltozik; vagy marad a sorrend, de a bővítmény témapozícióba kerül:

Téma	Fókusz	Ige	Kóda
<i>Újságot #</i>		<i>Nem olvas</i> <i>nem</i> <i>olvas.</i>	<i>újságot.</i>
<i>Iskolába #</i>		<i>Nem jár</i> <i>nem jár.</i>	<i>iskolába.</i>
<i>Szerelmes #</i>		<i>Nem volt</i> <i>nem volt.</i>	<i>szerelmes.</i>

g) A kiegészítendő kérdés kérdőszava kerül fókuszpozícióba. A válaszban a kérdőszó igényét kell kielégíteni:

Ki ment férjhez egy orvoshoz? – Kati.

Mit kaszál a legény a réten? – Szénát. Stb.

A **miért?** az egyetlen kérdőszó, amelyhez mondatrész csatlakozhat: **Miért** a legény kaszál a réten? Dani **miért** Dóriiba lett szerelmes?

4. Az ún. **hangsúlykérő igék** semleges hangsúlyú mondatokban hangsúlyosak, és jellemző vonzatuk a IV. pozícióba kerül:

Ige	Kóda
aggódik	<i>a családjáért</i>
beszél	<i>magyarul</i>
csalódik	<i>a barátjában</i>
csodálkozik	<i>az embereken</i>
egyetért	<i>a férjével</i>
élvezi	<i>a szabadságot</i>
emlékszik	<i>a történetekre</i>
fél	<i>az apjától</i>
haragszik	<i>a főnökére</i>
hazudik	<i>a szüleinek</i>
hisz	<i>Istenben</i>

Ige	Kóda
hisz	<i>a férjének</i>
illik	<i>a ruhájához</i>
imádja	<i>a gyerekeit</i>
ízlik	<i>a főztje</i>
örül	<i>az ajándéknak</i>
szereti	<i>a szüleit</i>
tetszik	<i>a lányoknak</i>
törődik	<i>az egészségével</i>
tud	<i>angolul</i>
unja	<i>az előadást</i>
utálja	<i>a nyelvtant</i>

Hangsúlyos mondatokban ezek az igék is szabályosan viselkednek: Ha bővítményük fókuszpozícióba kerül, elveszítik hangsúlyukat, és a bővítmény után állnak. Elég lesz néhány példa:

Téma	Fókusz	Ige	Kóda
	<i>a családjáért</i>	<i>aggódik</i>	
	<i>magyarul</i>	<i>beszél</i>	
	<i>az apjától</i>	<i>fél</i>	
	<i>az előadást</i>	<i>unja</i>	

A lehetséges permutációkat és olvasatokat egy három összetevőből álló mondatban vizsgáljuk meg ($3! = 6$):

Téma	Fókusz	Ige	Kóda
<i>A feleség #</i>	<i>a férjének</i> <i>a feleség</i>	<i>hisz</i>	<i>a férjének.</i>
<i>A férjének #</i>		<i>hisz</i>	<i>a feleség.</i>
<i>A feleség #</i>		<i>hisz.</i>	
<i>A férjének #</i>		<i>hisz.</i>	
		<i>Hisz</i>	<i>a feleség a férjének.</i>
		<i>Hisz</i>	<i>a férjének a feleség.</i>

Szerkezeti homonimák			
<i>A feleség a férjének</i> #		hisz.	
<i>A férjének a feleség</i> #		hisz.	

Az utolsó két sor nem plusz permutáció, hanem a fentebb már előfordult azonos sorrendű mondatok újabb, másképpen hangsúlyozott **olvasatai, szerkezeti homonimái**.

5. Most felsoroljuk egy négy összetevőből álló, igekötő nélküli mondat permutációit és szerkezeti homonimáit ($4! = 24$). Legyen a kiinduló mondatunk: *A tanulók tejet kapnak tízóraira.*

Téma	Fókusz	Ige	Kóda
<i>A tanulók #</i>	tejet	<i>kapnak</i>	<i>tízóraira.</i>
<i>Tízóraira #</i>	tejet	<i>kapnak</i>	<i>a tanulók.</i>
<i>A tanulók tízóraira #</i>	tejet	<i>kapnak.</i>	
<i>Tízóraira a tanulók #</i>	tejet	<i>kapnak.</i>	
	Tejet	<i>kapnak</i>	<i>a tanulók tízóraira.</i>
	Tejet	<i>kapnak</i>	<i>tízóraira a tanulók.</i>
<i>A tanulók #</i>	tízóraira	<i>kapnak</i>	<i>tejet.</i>
<i>Tejet #</i>	tízóraira	<i>kapnak</i>	<i>a tanulók.</i>
<i>A tanulók tejet #</i>	tízóraira	<i>kapnak.</i>	
<i>Tejet a tanulók #</i>	tízóraira	<i>kapnak.</i>	
	Tízóraira	<i>kapnak</i>	<i>a tanulók tejet.</i>
	Tízóraira	<i>kapnak</i>	<i>tejet a tanulók.</i>
<i>Tejet #</i>	a tanulók	<i>kapnak</i>	<i>tízóraira.</i>
<i>Tízóraira #</i>	a tanulók	<i>kapnak</i>	<i>tejet.</i>
<i>Tejet tízóraira #</i>	a tanulók	<i>kapnak.</i>	
<i>Tízóraira tejet #</i>	a tanulók	<i>kapnak.</i>	
	A tanulók	<i>kapnak</i>	<i>tejet tízóraira.</i>
	A tanulók	<i>kapnak</i>	<i>tízóraira tejet.</i>
		Kapnak	<i>a tanulók tejet tízóraira.</i>
		Kapnak	<i>a tanulók tízóraira tejet.</i>
		Kapnak	<i>tejet a tanulók tízóraira.</i>
		Kapnak	<i>tejet tízóraira a tanulók.</i>
		Kapnak	<i>tízóraira a tanulók tejet.</i>
		Kapnak	<i>tízóraira tejet a tanulók.</i>

Szerkezeti homonimák			
<i>A tanulók tejet #</i> <i>Tízóráira tejet #</i> <i>Tejet #</i> <i>Tejet #</i>		kapnak kapnak kapnak kapnak	<i>tízóráira.</i> <i>a tanulók.</i> <i>a tanulók tízóráira.</i> <i>tízóráira a tanulók.</i>
<i>A tanulók tízóráira #</i> <i>Tejet tízóráira #</i> <i>Tízóráira #</i> <i>Tízóráira #</i>		kapnak kapnak kapnak kapnak	<i>tejet.</i> <i>a tanulók.</i> <i>a tanulók tejet.</i> <i>tejet a tanulók.</i>
<i>Tejet a tanulók #</i> <i>Tízóráira a tanulók #</i> <i>A tanulók #</i> <i>A tanulók #</i>		kapnak kapnak kapnak kapnak	<i>tízóráira.</i> <i>tejet.</i> <i>tejet tízóráira.</i> <i>tízóráira tejet.</i>
<i>A tanulók tejet tízóráira #</i> <i>A tanulók tízóráira tejet #</i> <i>Tejet a tanulók tízóráira #</i> <i>Tejet tízóráira a tanulók #</i> <i>Tízóráira a tanulók tejet #</i> <i>Tízóráira tejet a tanulók #</i>		kapnak. kapnak. kapnak. kapnak. kapnak. kapnak.	

7.1. Az igekötők

Mielőtt megvizsgálánk, hogy az igekötő mely pozíciókban foglalhat helyet, frissítsük fel az igekötőkről szóló ismereteinket:

1. Az igekötők jelentése:

a) Az igekötők eredetileg a cselekvés **irányát** fejezték ki: *lejön, feláll, kimegy, benéz, visszatér, hátranéz* stb. Ez a jelentése továbbra is megvan az igekötőknek.

b) Jelenthetik a cselekvés **befejezettségét**: *elolvas, megír, felhasznál* stb.

c) Kifejezhetik a cselekvés **folyamatosságát**: a *Felment a padlásra* mondatnál szemben, amely befejezettséget fejez ki, folyamatos a cselekvés a *Ment fel a padlásra* mondatban.

d) A cselekvés **kezdetét** fejezik ki: *meggyújt, megáll, meglát* stb.

e) Kifejezhetik a cselekvés **tartósságát**: *elbeszélget, eljátszadozik* stb.

f) A megismételt igekötő a cselekvés ismétlődését fejezi ki: *Meg-megálltunk. Meg-megszunnyadtam. Ki-kinéztünk az ablakon.* Stb.

g) **Módosíthatják** az ige jelentését. Kifejezhetnek eredményességet (*felnevel, kiharcol, levizsgázik*), elhibázást (*elsóz, félrelép, leszerepel*), lekicsinylést

(*lekezel, lenéz, letegez*), felnagyítást (*felmagasztal, felnagyít, felnéz valakire*) stb.

h) Legtöbbször **átvitt értelmet** adnak az igének. Egy-egy igéhez számos igekötő járulhat a legváltozatosabb jelentésekkel. Lássunk egy példát, az *áll* igét néhány igekötővel: *Beállt katonának. Eláll a füle. Kiállt a fájás a lábamból. Leállt a termelés. Megáll az eszem.* Van még: *átáll, feláll, fennáll, hátraáll, összeáll, visszaáll* stb.

2. Az igekötők mondatbeli szerepe:

a) Az igekötő tárgyassá vagy tárgyatlaná teheti az igét. Tárgyatlan igék például: *áll, ül, fut, fekszik, alszik*, de tárgyassá teszik a következő igekötők: *Kiállta a próbát. Megülte a lovát. Lefutotta a távot. Elfeküdtem a hajamat. Majd otthon kialszod a fáradalmakat. A tol, üt tárgyas ige, de a kitol (valakivel), elüt (valamitől) tárgyatlan.*

b) Megváltoztathatják a vonzatokat és vele együtt a jelentést: *ad vkinek vmit, de hozzáad vkit vkihez; fest vmit, de lefest vkit/vmit vmilyennek; olvas vmit, de beolvas vkinek; stb.*

3. Az igekötő helye a mondatban:

Az igekötő vagy a) nem válik el az igétől, és vele egy szót alkot (amivel Brassai – amint majd látni fogjuk – nem ért egyet), vagy b) valamilyen szó az igekötő és az ige közé kerül, vagy c) az ige után áll.

a) Az igekötő **nem válik el**:

- Ha az igével kezdjük a mondatot, mert azon van a hangsúly: *Megvacsorázunk, megnézünk a tévében egy filmet, és lefekszünk. Felkelek hatkor, megmosakszom, felöltözöm, megreggelizem, és elindulok az iskolába.*

Eldöntendő kérdésekben ugyanígy: *Eljössz velem a színházba? Befizetted a csekkeket? Átjössz hozzánk estére? Összevesztél a barátoddal? Megtanultad már a leckét?*

- Ha az ige előtt nincs hangsúlyos mondatrész: *Vasárnap elutazunk Angliába. De: Vasárnap utazunk el Angliába.* (Azt akarjuk kifejezni, hogy nem máskor.) *Sanyival megittunk egy-két korsó sört. De: Sanyival ittunk meg...* (Nem mással.)

- Az utasítást, a parancsot kifejező, jelen idejű igék esetében: *Leülsz, és azonnal megcsinálod a házi feladatodat! Hazamégy, és elmondasz mindent a szüleidnek!*

A kutyát is lehet így idomítani: *Megáll! Leül! Lefekszik! Feláll!*

- Az *is* és a *szintén* után, ha nem az igére vonatkoznak: *Már a golyák is elköltöztek. Hozzánk is betörtek. Őt szintén elutasították. A barátom szintén megbukott.*

Ugyanígy a *még... is*: *Még a barátait is meglopná. Még a szemét is kikaparná.*

- Ha az igék **kontrasztot** fejeznek ki: *Nem **meg**vette az autót, hanem ellopta. Nem **felszántották, hanem elszántották.***

A **ne** után elválík el az igekötő: *Ne **lopd el, hanem vedd meg!***

- Ha a segédigét hangsúlyos mondatrész előzi meg. A kérdőszó és a tagadott mondatrész mindig hangsúlyos: *Mikor **fogtok be**költözni? Mit kell **meg**tanulni? Nem jó helyen tetszett **aláírni.** Nem itt akarnak **le**telepedni. Nem ezt a lakást akarják **meg**venni.*
- Tagadott segédige és melléknév után: *Nem fogom **el**felejtani. Nem tudta **meg**tanulni. Nem érdemes **meg**javítani. Nem ajánlatos **oda**menni. Nem szabad **be**menni.*
- Óhajtó mondatokban: *Bárcsak **haza**jönne! Bárcsak **meg**találnák!*

b) Az igekötő és az ige közé kerül:

- A segédige, ha a mondat elején nincs hangsúlyos mondatrész: *Holnap **meg** fogod kapni. A fiataloknak **be** kellett vonulniuk. **Meg** akarták verni. **Le** tetszik ülni?*
- Az **is** és a **sem**, ha az ígére vonatkoznak: ***Meg is** büntették. **El is** verték. Már **fel is** szántották. Már **meg is** adta a tartozást. **Be is** kötötték a sebeit. **El sem** olvastam a levelét. **Meg sem** ettem, olyan izetlen volt. **Fel sem** vették az egyetemre.*
- A tiltó **ne**, ha nem kívánt következményei lehetnek a tiltott cselekvésnek: ***Oda ne** menj! **Meg ne** vedd ezt az ócskaságot! **Ki ne** nyisd neki az ajtót! **Be ne** engedd!*

c) Az igekötő elválík az igétől, és az ige után áll:

- Ha az ige felszólító módban van: *Olvassátok **el** ezt a könyvet! Tanuljátok **meg** a szabályokat! Nyisd **ki** a szád! Hunyd **be** a szemed! Ülj **le!** Álljatok **fel!** Add **át** a helyed! Ne engedd **el** a kutyát! Ne üsd **bele** az orrod! Ne szórd **szét** a szemetet!*
- Tagadó óhajtó mondatokban: *Bárcsak **ne** utaznátok **el!** Bárcsak **ne** mentem volna **oda!***
- Hangsúlyos mondatrész után:
 - Hangsúlyos lehet a tagadott igekötős ige: *Még **nem** kelt **fel.** **Nem** találta **meg?** **Nem** vesztek **össze?** **Nem** ment **haza** az este? Ma **nem** megyünk **be** a városba.*
 - Ugyanígy: ***Nem is** tanulta **meg.** **Nem is** ment **el.** **Nem is** vesztek **össze.***
 - Mindig hangsúlyos a kérdőszó és a tagadott alany, tárgy, vagy határozó *Mikor jöttél **haza?** Ki vert **meg?** Nem a postás csengetett **be.** Nem a libákat lopták **el.** Nem jól fordította **le.***
 - Hangsúlyos az alany, tárgy vagy határozó, ha ellentétet fejez ki: *A kutya **ette meg.** (Nem más.) A fülbevalóját **vesztette el.** (Nem mást.) Későn **jött haza.** (Nem korán.)*

4. Tekintsünk vissza a 6. pont 1–2. alpontjának példáira! Az 1. alpont névelőtlen főnevei és a 2. alpont határozói ugyanúgy viselkednek, mint az igekötők a sorrendiség szempontjából. Állítsuk szembe példaként a következőket: *békét köt ~ kibékül, barátságot köt ~ összebarátkozik*, illetve *földig rombol ~ lerombol, virágzóvá tesz ~ felvirágoztat*:

<i>Péter és Pál békét kötött.</i>	<i>A várost földig rombolták.</i>
<i>Péter és Pál kibékült.</i>	<i>A várost lerombolták.</i>
<i>Péter és Pál kötött békét.</i>	<i>A várost rombolták földig.</i>
<i>Péter és Pál békült ki.</i>	<i>A várost rombolták le.</i>
<i>Péter és Pál nem kötött békét.</i>	<i>A várost nem rombolták földig.</i>
<i>Péter és Pál nem békült ki.</i>	<i>A várost nem rombolták le.</i>
<i>Péter és Pál békét fog kötni.</i>	<i>A várost földig fogják rombolni.</i>
<i>Péter és Pál ki fog békülni.</i>	<i>A várost le fogják rombolni.</i>
<i>Péter és Pál nem fog békét kötni.</i>	<i>A várost nem fogják földig rombolni.</i>
<i>Péter és Pál nem fog kibékülni.</i>	<i>A várost nem fogják lerombolni.</i>
<i>Kössetek békét!</i>	<i>Romboljátok földig!</i>
<i>Béküljete ki!</i>	<i>Romboljátok le!</i>

*Péter és Pál **nem békét** kötött, hanem **barátságot** kötött.*

*Péter és Pál **nem kibékült**, hanem **összebarátkozott**.*

*A várost **nem földig** rombolták, hanem **virágzóvá** tették.*

*A várost **nem lerombolták**, hanem **felvirágoztatták**.*

7.2. Brassai az igekötőkről

A rakosgató játék szempontjából fontos Brassainak az igekötőkről szóló bírálata és megállapítása. Szerinte idegen nyelveket majmolunk, ha az igekötőt és az igét egybeírjuk. Az igekötőket ugyanolyan önálló, valódi határozóknak tekinti, mint a *szépen, jól, okosan, bölcsen* stb. szavakat, amelyeket az igekötőkhöz hasonlóan akár egybe is írhatnánk az igével: *szépenír, jólír* stb. Az igekötőkről alkotott véleményét így summázza: „ha a kérdéses szócskákat előragoknak, és így az ige testéhez tartozóknak tekintjük, a magyar syntaxisban a szórend meghatározására szolgáló általános érvényű elvet felállítani merőben lehetetlen.” (2011: 136.)

Valóban lehetetlen, ha van igekötő is a mondatban. Ha igaza van Brassainak – a rakosgató játék, amelyre vállalkozom, őt fogja igazolni –, akkor az igekötőnek ugyanolyan szabad mozgása kell, hogy legyen a mondatban, mit az általa említett határozószóknak.

Mellesleg meg kell jegyeznem, hogy éppen a határozószók között vannak olyanok, amelyek korlátozzák a sorrend szabadságát. Ilyen az általa említett *szépen* és *jól* is. Az igekötőkre gyakorolt hatásuk akkor derül ki, ha antonim szavakkal együtt vizsgáljuk őket:

Szépen elmondta / mondta el a verset. De csak: *Csúnyán mondta el a verset.*
Jól felöltöztél! (Értsd az ellenkezőjét!) De: *Rosszul öltöztél fel.*

Egyéb hasonló példák fókuszpozícióban levő határozószókkal:

POZITÍV JELENTÉSŰ SZAVAK	NEGATÍV JELENTÉSŰ SZAVAK
<i>Gyorsan</i> meggyógyult.	<i>Lassan</i> gyógyult meg.
<i>Gyakran</i> meglátogatja a szüleit.	<i>Ritkán</i> látogatja meg a szüleit.
<i>Korán</i> lefeküdtünk.	<i>Későn</i> fektüdtünk le.
<i>Nagyon</i> megviselte a betegség.	<i>Kevésbé</i> viselte meg a betegség.
<i>Könnyen</i> megértette a szöveget.	<i>Nehezen</i> értette meg a szöveget.
<i>Teljesen</i> megtöltötték a korsót.	<i>Félig</i> töltötték meg a korsót.
<i>Sokan</i> eljöttek az ünnepségre.	<i>Kevesen</i> jöttek el az ünnepségre.

7.3. Az igekötők pozíciói a mondatban

Elöljáróban meg kell jegyeznünk, hogy a cél érdekében **az ige előtt álló igekötőket nem írjuk egybe az igével** sem az oszlopokban, sem az értékelő megjegyzések példáiban.

1. A három fő összetevőt tartalmazó mondat permutációi és olvasatai **irányt** jelentő igekötővel:

Ha igaza van Brassainak, akkor **a sorrend szempontjából az igekötő eggyel növeli a mondat összetevőinek a számát**, hiszen önálló határozóként szerepel, és az alábbi mondat permutációira nem a $3! = 6$, hanem a $4! = 24$ képlet érvényes. Brassai álláspontját kontrolláljuk a rakosgató játékkal.

a) Állító mondatok:

	Téma	Fókusz	Ige	Kóda
1	<i>A tolvaj #</i>	<i>ki</i>	<i>ugrott</i>	<i>az ablakon.</i>
2	<i>Az ablakon #</i>	<i>ki</i>	<i>ugrott</i>	<i>a tolvaj.</i>
3	<i>A tolvaj az ablakon #</i>	<i>ki</i>	<i>ugrott.</i>	
4	<i>Az ablakon a tolvaj #</i>	<i>ki</i>	<i>ugrott.</i>	
5	<i>A tolvaj #</i>	<i>az ablakon</i>	<i>ugrott</i>	<i>ki.</i>
6	<i>Az ablakon #</i>	<i>a tolvaj</i>	<i>ugrott</i>	<i>ki.</i>
7	<i>Ki #</i>	<i>a tolvaj</i>	<i>ugrott</i>	<i>az ablakon.</i>
8	<i>Ki #</i>	<i>az ablakon</i>	<i>ugrott</i>	<i>a tolvaj.</i>
9	<i>A tolvaj ki #</i>	<i>az ablakon</i>	<i>ugrott.</i>	

10	<i>Az ablakon ki #</i>	<i>a tolvaj</i>	<i>ugrott.</i>	
11	<i>Ki a tolvaj #</i>	<i>az ablakon</i>	<i>ugrott.</i>	
12	<i>Ki az ablakon #</i>	<i>a tolvaj</i>	<i>ugrott.</i>	
13		<i>A tolvaj</i>	<i>ugrott</i>	<i>ki az ablakon.</i>
14		<i>A tolvaj</i>	<i>ugrott</i>	<i>az ablakon ki.</i>
15		<i>Az ablakon</i>	<i>ugrott</i>	<i>ki a tolvaj.</i>
16		<i>Az ablakon</i>	<i>ugrott</i>	<i>a tolvaj ki.</i>
17		<i>Ki</i>	<i>ugrott</i>	<i>a tolvaj az ablakon.</i>
18		<i>Ki</i>	<i>ugrott</i>	<i>az ablakon a tolvaj.</i>
19			<i>Ugrott</i>	<i>ki a tolvaj az ablakon.</i>
20			<i>Ugrott</i>	<i>ki az ablakon a tolvaj.</i>
21			<i>Ugrott</i>	<i>a tolvaj ki az ablakon.</i>
22			<i>Ugrott</i>	<i>az ablakon ki a tolvaj.</i>
23			<i>Ugrott</i>	<i>a tolvaj az ablakon ki.</i>
24			<i>Ugrott</i>	<i>az ablakon a tolvaj ki.</i>
Szerkezeti homonimák				
	<i>A tolvaj ki #</i>		<i>ugrott</i>	<i>az ablakon.</i>
	<i>Az ablakon ki #</i>		<i>ugrott</i>	<i>a tolvaj.</i>
	<i>A tolvaj az ablakon ki #</i>		<i>ugrott.</i>	
	<i>Az ablakon a tolvaj ki #</i>		<i>ugrott.</i>	
	<i>A tolvaj az ablakon #</i>		<i>ugrott</i>	<i>ki.</i>
	<i>Az ablakon a tolvaj #</i>		<i>ugrott</i>	<i>ki.</i>
	<i>Ki a tolvaj #</i>		<i>ugrott</i>	<i>az ablakon.</i>
	<i>Ki az ablakon #</i>		<i>ugrott</i>	<i>a tolvaj.</i>
	<i>A tolvaj ki az ablakon #</i>		<i>ugrott.</i>	
	<i>Az ablakon ki a tolvaj #</i>		<i>ugrott.</i>	
	<i>Ki a tolvaj az ablakon #</i>		<i>ugrott.</i>	
	<i>Ki az ablakon a tolvaj #</i>		<i>ugrott.</i>	
	<i>A tolvaj #</i>		<i>ugrott</i>	<i>ki az ablakon.</i>
	<i>A tolvaj #</i>		<i>ugrott</i>	<i>az ablakon ki.</i>
	<i>Az ablakon #</i>		<i>ugrott</i>	<i>ki a tolvaj.</i>
	<i>Az ablakon #</i>		<i>ugrott</i>	<i>a tolvaj ki.</i>
	<i>Ki #</i>		<i>ugrott</i>	<i>a tolvaj az ablakon.</i>
	<i>Ki #</i>		<i>ugrott</i>	<i>az ablakon a tolvaj.</i>

A példák Brassainak adnak igazat, hiszen az igekötő ugyanannyiszor szerepelhet a permutációkban, mint a többi mondatrész, és ugyanazokban a pozíciókban fordul elő. A rakosgató játékot azonban – tudomásom szerint – Brassai nem játszotta végig.

1–18: kontrasztot fejeznek ki a mondatok:

1–4, 17–18: ***ki***, nem pedig ***be***.

5, 8–9, 11, 15–18: ***az ablakon***, nem pedig máshol.

6–7, 10, 12, 13–14: **a tolvaj**, nem pedig más.

1–18-ig **befejezett** cselekvésről van szó, míg 19–24-ig a cselekvést **folyamatában** látjuk, amit jobban érzékelhetünk, ha az *éppen* szóval kezdjük a mondatokat:

*Éppen **ugrott** ki a tolvaj az ablakon, amikor meglátták.*

*Éppen **ugrott** ki az ablakon a tolvaj, amikor meglátták. Stb.*

A szerkezeti homonimák az ige jelentését hangsúlyozzák, szembeállítva más igével. A jelen esetben például: **Ugrott**, nem pedig **mászott**. Mindegyik szerkezeti homonima után vesszőt tehetnénk, és így folytathatnánk: *nem pedig **mászott**:*

*A tolvaj ki # **ugrott** az ablakon, nem pedig **mászott**.*

*Az ablakon ki # **ugrott** a tolvaj, nem pedig **mászott**. Stb.*

b) Tagadó mondatok:

Tudjuk, hogy a fenti mondatok megfelelő intonációval kérdő mondatok is lehetnek, ezért az igeekötőkkel kapcsolatos újabb jelenségekre csak tagadó mondatokban lelhetünk.

	Téma	Fókusz	Ige	Kóda
1	<i>A tolvaj #</i>	nem ki	<i>ugrott</i>	<i>az ablakon.</i>
2	<i>Az ablakon #</i>	nem ki	<i>ugrott</i>	<i>a tolvaj.</i>
3	<i>A tolvaj az ablakon #</i>	nem ki	<i>ugrott.</i>	
4	<i>Az ablakon a tolvaj #</i>	nem ki	<i>ugrott.</i>	
5	<i>A tolvaj #</i>	nem az ablakon	<i>ugrott</i>	<i>ki.</i>
6	<i>Az ablakon #</i>	nem a tolvaj	<i>ugrott</i>	<i>ki.</i>
7	<i>Ki #</i>	nem a tolvaj	<i>ugrott</i>	<i>az ablakon.</i>
8	<i>Ki #</i>	nem az ablakon	<i>ugrott</i>	<i>a tolvaj.</i>
9	<i>A tolvaj ki #</i>	nem az ablakon	<i>ugrott.</i>	
10	<i>Az ablakon ki #</i>	nem a tolvaj	<i>ugrott.</i>	
11	<i>Ki a tolvaj #</i>	nem az ablakon	<i>ugrott.</i>	
12	<i>Ki az ablakon #</i>	nem a tolvaj	<i>ugrott.</i>	
13		Nem a tolvaj	<i>ugrott</i>	<i>ki az ablakon.</i>
14		Nem a tolvaj	<i>ugrott</i>	<i>az ablakon ki.</i>
15		Nem az ablakon	<i>ugrott</i>	<i>a tolvaj ki.</i>
16		Nem az ablakon	<i>ugrott</i>	<i>ki a tolvaj .</i>
17		Nem ki	<i>ugrott</i>	<i>a tolvaj az</i>
18				<i>ablakon.</i>
19		Nem ki	<i>ugrott</i>	<i>az ablakon a</i>
20				<i>tolvaj.</i>
21			Nem ugrott	<i>ki a tolvaj az</i>
22				<i>ablakon.</i>
23			Nem ugrott	<i>ki az ablakon a</i>

24			<i>Nem ugrott</i> <i>Nem ugrott</i> <i>Nem ugrott</i> <i>Nem ugrott</i>	<i>tolvaj.</i> <i>a tolvaj ki az</i> <i>ablakon.</i> <i>az ablakon ki a</i> <i>tolvaj.</i> <i>a tolvaj az</i> <i>ablakon ki.</i> <i>az ablakon a</i> <i>tolvaj ki.</i>
Szerkezeti homonimák				
	<i>A tolvaj #</i> <i>Az ablakon #</i> <i>A tolvaj az ablakon #</i> <i>Az ablakon a tolvaj #</i> <i>A tolvaj az ablakon #</i> <i>Az ablakon a tolvaj #</i> <i>Ki a tolvaj #</i> <i>Ki az ablakon #</i> <i>A tolvaj ki az</i> <i>ablakon #</i> <i>Az ablakon ki a</i> <i>tolvaj #</i> <i>Ki a tolvaj az</i> <i>ablakon #</i> <i>Ki az ablakon a</i> <i>tolvaj #</i> <i>A tolvaj #</i> <i>Az ablakon #</i>		<i>nem ugrott</i> <i>nem ugrott</i> <i>nem ugrott</i> <i>nem ugrott</i> <i>nem ugrott</i> <i>nem ugrott</i> <i>nem ugrott</i> <i>nem ugrott</i> <i>nem ugrott.</i> <i>nem ugrott.</i> <i>nem ugrott.</i> <i>nem ugrott.</i> <i>nem ugrott</i> <i>nem ugrott</i>	<i>ki az ablakon.</i> <i>ki a tolvaj.</i> <i>ki.</i> <i>ki</i> <i>ki.</i> <i>ki.</i> <i>az ablakon.</i> <i>a tolvaj.</i>

Tagadhatom a fókuszban levő összetevőket, köztük az igekötőt is, és tagadhatom az ígét:

1–4-ig és 17–18-ig az igekötőt tagadjuk, de a tagadás nemcsak az igekötőre, hanem az ígére is vonatkozhat. *A tolvaj **nem** ki ugrott az ablakon* mondatot például kétféleképpen is folytathatjuk: *hanem be (ugrott) / hanem ki mászott.*

5–16-ig ismerős kontrasztokat találunk.

19–24-ig egyszerű tagadása a cselekvés befejezettségének: ***Nem** ugrott ki a tolvaj az ablakon.* Újabb olvasattal azonban kontrasztot is kifejezhetünk: ***Nem ugrott** ki a tolvaj az ablakon, hanem mászott.*

A szerkezeti homonimák ugyancsak a cselekvés befejezettségének a tagadásai, kevésbé hangsúlyosan: *A tolvaj # **nem** ugrott ki az ablakon.* Kontrasztot itt is csak újabb olvasattal fejezhetünk ki: *A tolvaj # **nem ugrott** ki az ablakon, hanem mászott.*

2. A három fő összetevőt tartalmazó mondat permutációi és olvasatai **befejezettséget** kifejező igekötővel:

	Téma	Fókusz	Ige	Kóda
1	<i>A kutya #</i>	<i>meg</i>	<i>ette</i>	<i>a kolbászt.</i>
2	<i>A kolbászt #</i>	<i>meg</i>	<i>ette</i>	<i>a kutya.</i>
3	<i>A kutya a kolbászt #</i>	<i>meg</i>	<i>ette.</i>	
4	<i>A kolbászt a kutya #</i>	<i>meg</i>	<i>ette.</i>	
5	<i>A kutya #</i>	<i>a kolbászt</i>	<i>ette</i>	<i>meg.</i>
6	<i>A kolbászt #</i>	<i>a kutya</i>	<i>ette</i>	<i>meg.</i>
7	<i>Meg #</i>	<i>a kutya</i>	<i>ette</i>	<i>a kolbászt.</i>
8	<i>Meg #</i>	<i>a kolbászt</i>	<i>ette</i>	<i>a kutya.</i>
9	<i>A kutya meg #</i>	<i>a kolbászt</i>	<i>ette.</i>	
10	<i>A kolbászt meg #</i>	<i>a kutya</i>	<i>ette.</i>	
11	<i>Meg a kutya #</i>	<i>a kolbászt</i>	<i>ette.</i>	
12	<i>Meg a kolbászt #</i>	<i>a kutya</i>	<i>ette.</i>	
13		<i>A kutya</i>	<i>ette</i>	<i>meg a kolbászt.</i>
14		<i>A kutya</i>	<i>ette</i>	<i>a kolbászt meg.</i>
15		<i>A kolbászt</i>	<i>ette</i>	<i>meg a kutya.</i>
16		<i>A kolbászt</i>	<i>ette</i>	<i>a kutya meg.</i>
17		<i>Meg</i>	<i>ette</i>	<i>a kutya a kolbászt.</i>
18		<i>Meg</i>	<i>ette</i>	<i>a kolbászt a kutya.</i>
19			<i>Ette</i>	<i>meg a kutya a kolbászt.</i>
20			<i>Ette</i>	<i>meg a kolbászt a kutya.</i>
21			<i>Ette</i>	<i>a kutya meg a kolbászt.</i>
22			<i>Ette</i>	<i>a kolbászt meg a kutya.</i>
23			<i>Ette</i>	<i>a kutya a kolbászt meg.</i>
24			<i>Ette</i>	<i>a kolbászt a kutya meg.</i>
Szerkezeti homonimák				
	<i>A kutya meg #</i>		<i>ette</i>	<i>a kolbászt.</i>
	<i>A kolbászt meg #</i>		<i>ette</i>	<i>a kutya.</i>
	<i>A kutya a kolbászt meg #</i>		<i>ette.</i>	
	<i>A kolbászt a kutya meg #</i>		<i>ette.</i>	
	<i>A kutya a kolbászt #</i>		<i>ette</i>	<i>meg.</i>
	<i>A kolbászt a kutya #</i>		<i>ette</i>	<i>meg.</i>
	<i>Meg a kutya #</i>		<i>ette</i>	<i>a kolbászt.</i>
	<i>Meg a kolbászt #</i>		<i>ette</i>	<i>a kutya.</i>
	<i>A kutya meg a kolbászt #</i>		<i>ette.</i>	
	<i>A kolbászt meg a kutya #</i>		<i>ette.</i>	
	<i>Meg a kutya a kolbászt #</i>		<i>ette.</i>	
	<i>Meg a kolbászt a kutya #</i>		<i>ette.</i>	
	<i>A kutya #</i>		<i>ette</i>	<i>meg a kolbászt.</i>

	<i>A kutya #</i>		<i>ette</i>	<i>a kolbászt meg.</i>
	<i>A kolbászt #</i>		<i>ette</i>	<i>a kutya meg.</i>
	<i>A kolbászt #</i>		<i>ette</i>	<i>meg a kutya.</i>
	<i>Meg #</i>		<i>ette</i>	<i>a kutya a kolbászt.</i>
	<i>Meg #</i>		<i>ette</i>	<i>a kolbászt a kutya.</i>

1–4, 17–18: A mondatok a cselekvés befejezettségét hangsúlyozzák. (Nem hagyott belőle.)

5, 8–9, 11, 15–18: **a kolbászt**, nem pedig mást.

6–7, 10, 12, 13–14: **a kutya**, nem pedig más.

1–18-ig **befejezett** cselekvésről van szó, míg 19–24-ig azt a cselekvést látjuk **folyamatában**, amely egyértelműen be fog fejeződni. Az *éppen* szóval ezeket a mondatokat is kezdhjük:

Éppen ette meg a kutya a kolbászt, amikor megláttuk. Stb.

A szerkezeti homonimák az ige jelentését hangsúlyozzák, szembeállítva más igével. A jelen esetben például: **Ette**, nem pedig **szagolta**. Mindegyik szerkezeti homonima után vesszőt tehetnénk, és így folytathatnánk: *nem pedig szagolta*:

A kutya meg # ette a kolbászt, nem pedig szagolta. Stb.

Meg kell állapítanunk, hogy azok a mondatok hangzanak kevésbé elfogadhatóan, amelyekben a *meg* igekötő témapozícióban van.

3. A három fő összetevőt tartalmazó mondat permutációi és olvasatai **a jelentést megváltoztató** igekötővel:

Mivel a befejezettséget jelentő *meg* témapozícióban kevésbé elfogadható, mint az eredeti irányjelentést megőrző igekötő, kíváncsiságból kirakosgattuk egy olyan mondat permutációit is, amelyben az igekötő megváltoztatja az ige eredeti jelentését. A *kitol* ige két jelentésével végeztük az elemzést: ‘tolva kívülre juttat’, illetve ‘rászed, kellemetlenséget okoz’. A kiinduló két mondat: *Pista ki tolt egy szekrényt.* *Pista ki tolt a barátjával.* Harmadiknak szerepelnek még az összehasonlítás végett *A kutya meg ette a kolbászt* azonos sorrendű permutációi is. Csak azokat a permutációkat mutatjuk be, amelyekben az igekötő témapozícióban van, illetve amelyekben a főhangsúly az igére esik:

Téma	Fókusz	Ige	Kóda
<i>Pista ki #</i> <i>Pista ki #</i> <i>A kutya meg #</i>	<i>egy szekrényt</i> <i>a barátjával</i> <i>a kolbászt</i>	<i>tolt.</i> <i>tolt.</i> <i>ette.</i>	
<i>Ki #</i> <i>Ki #</i> <i>Meg #</i>	<i>Pista</i> <i>Pista</i> <i>a kutya</i>	<i>tolt</i> <i>tolt</i> <i>ette</i>	<i>egy szekrényt.</i> <i>a barátjával.</i> <i>a kolbászt.</i>
<i>Ki Pista #</i> <i>Ki Pista #</i> <i>Meg a kutya #</i>	<i>egy szekrényt</i> <i>a barátjával</i> <i>a kolbászt</i>	<i>tolt.</i> <i>tolt.</i> <i>ette.</i>	
<i>Ki egy szekrényt #</i> <i>Ki a barátjával #</i> <i>Meg a kolbászt #</i>	<i>Pista</i> <i>Pista</i> <i>a kutya</i>	<i>tolt.</i> <i>tolt.</i> <i>ette.</i>	
<i>Ki #</i> <i>Ki #</i> <i>Meg #</i>	<i>egy szekrényt</i> <i>a barátjával</i> <i>a kolbászt</i>	<i>tolt</i> <i>tolt</i> <i>ette</i>	<i>Pista.</i> <i>Pista.</i> <i>a kutya.</i>
<i>Egy szekrényt ki #</i> <i>A barátjával ki #</i> <i>A kolbászt meg #</i>	<i>Pista</i> <i>Pista</i> <i>a kutya</i>	<i>tolt.</i> <i>tolt.</i> <i>ette.</i>	
		<i>Tolt</i> <i>*Tolt</i> <i>Ette</i>	<i>Pista ki egy szekrényt.</i> <i>Pista ki a barátjával.</i> <i>a kutya meg a kolbászt.</i>
		<i>Tolt</i> <i>*Tolt</i> <i>Ette</i>	<i>Pista egy szekrényt ki.</i> <i>Pista a barátjával ki.</i> <i>a kutya a kolbászt meg.</i>
		<i>Tolt</i> <i>*Tolt</i> <i>Ette</i>	<i>ki Pista egy szekrényt.</i> <i>ki Pista a barátjával</i> <i>meg a kutya a kolbászt.</i>
		<i>Tolt</i> <i>*Tolt</i> <i>Ette</i>	<i>ki egy szekrényt Pista.</i> <i>ki a barátjával Pista.</i> <i>meg a kolbászt a kutya.</i>
		<i>Tolt</i> <i>*Tolt</i> <i>Ette</i>	<i>egy szekrényt Pista ki.</i> <i>a barátjával Pista ki.</i> <i>a kolbászt a kutya meg.</i>
		<i>Tolt</i> <i>*Tolt</i> <i>Ette</i>	<i>egy szekrényt ki Pista.</i> <i>a barátjával ki Pista.</i> <i>a kolbászt meg a kutya.</i>

Egyértelműen elfogadhatatlannak a hat megcsillagozott mondat tekinthető.
Az éppen kezdet sem segít rajtuk: *Éppen tolt* Pista ki a barátjával. A *tolt*

hangsúlyozása a teljesen más jelentésű *kitolt* (*valakivel*) esetében aligha lehetséges egy valós kommunikációs szituációban. A hatnál bizonyára többet is meg lehetne csillagozni, de egyetértésre több beszélő esetében nehezen lehetne jutni.

Annyi mindenképpen summázható, hogy **az igekötő megnöveli a permutációk számát, mivel nagy a mozgási szabadsága a mondatrészek között, de ezt a szabadságot különböző mértékben korlátozza az adott igekötő és ige jelentése és a beszélők nyelvérzéke.**

8. A névszói és a névszói-igei állítmányt tartalmazó mondatok permutációi és olvasatai

Nem véletlen, hogy az igekötős igék után vesszük a névszói, illetve a névszói-igei állítmányt tartalmazó mondatokat. A névszói-igei állítmány ugyanis a sorrendiség szempontjából ugyanúgy viselkedik, mint egy igekötős ige: **az ige az ígének, a névszó pedig az igekötőnek felel meg.**

1. Kivételnek csak az azonosítást kifejező névszói(-igei) mondatok számítanak, hiszen bennük a ragtalan főnevek felcserélhetők:

Téma	Fókusz	Ige	Kóda
<i>A nagyapja #</i> <i>A polgármester #</i>	<i>A nagyapja</i> <i>a polgármester</i> <i>A</i> <i>polgármester</i> <i>a nagyapja</i>	<i>(volt)</i> <i>(volt).</i> <i>(volt)</i> <i>(volt).</i> <i>Volt</i> <i>Volt</i>	<i>a polgármester.</i> <i>a nagyapja.</i> <i>a nagyapja a</i> <i>polgármester.</i> <i>a polgármester a</i> <i>nagyapja.</i>
Szerkezeti homonimák			
<i>A nagyapja #</i> <i>A polgármester #</i> <i>A nagyapja a</i> <i>polgármester #</i> <i>A polgármester a</i> <i>nagyapja #</i>		<i>volt</i> <i>volt</i> <i>volt.</i> <i>volt.</i>	<i>a polgármester.</i> <i>a nagyapja.</i>

A zárójelbe tett ige helyén (a) más igeidőben is lehet a létige, de (b) lehet a helyén zéró is a jelen idő 3. személyében. A (b) megoldással eltűnik a névszói állítmány a magyar nyelvből. Az (a)-ban és a (b)-ben foglaltak az alábbiakra is érvényesek.

2. A minősítést kifejező névszói(-igei) állítmányt tartalmazó mondatok permutációi:

	Téma	Fókusz	Ige	Kóda
1	<i>Az apja #</i>	beteg	(volt).	
2	<i>Beteg #</i>	az apja	(volt).	
3		Az apja	(volt)	<i>beteg.</i>
4		Beteg	(volt)	<i>az apja.</i>
5			Volt	<i>az apja beteg.</i>
6			Volt	<i>beteg az apja.</i>
Szerkezeti homonimák				
	<i>Az apja #</i>		volt	<i>beteg.</i>
	<i>Beteg #</i>		volt	<i>az apja.</i>
	<i>Az apja beteg #</i>		volt.	
	<i>Beteg az apja #</i>		volt.	

Az 1 és 4 inkább neutrális mondat, míg a 2 és a 3 kizárással azonosít. Az 5 és a 6 az állítás igazát erősíti: *Tényleg **volt** az apja beteg. **Volt** beteg az apja, ha hiszed, ha nem.*

Hasonló jelentésűek gyengébb hangsúllyal a szerkezeti homonimák: *Az apja # **volt** beteg valamikor. Beteg # **volt** az apja valamikor. Stb.*

3. Tagadó mondatok:

Tagadhatjuk a fókuszt és az igét:

	Téma	Fókusz	Ige	Kóda
1	<i>Az apja #</i>	nem beteg	(volt).	
2	<i>Beteg #</i>	nem az apja	(volt).	
3		Nem az apja	(volt)	<i>beteg.</i>
4		Nem beteg	(volt)	<i>az apja.</i>
5			Nem volt	<i>az apja beteg.</i>
6			Nem volt	<i>beteg az apja.</i>
7	<i>Az apja #</i>		nem volt	<i>beteg.</i>
8	<i>Beteg #</i>		nem volt	<i>az apja.</i>
9	<i>Az apja beteg #</i>		nem volt.	
10	<i>Beteg az apja #</i>		nem volt.	

Az 1–4 kontrasztot fejez ki: *Az apja # **nem** beteg volt, hanem részeg. Beteg # **nem** az apja volt, hanem az anyja. Stb.* Az 5–6 hangsúlyos tagadás, míg a 7–10 egyszerű tagadás.

9. A gépesített rakosgató játék

Mint már említettük, a birtokos szerkezet **szórendje** szabad: a birtokos + birtok [például *az ország(nak a) területe*] szórend megfordítható (birtok + birtokos: *a területe az országnak*), a jelző és a jelzett szó elválhat egymástól kétféle szórendben (*az országnak ... a területe*, *a területe ... az országnak*). A szórendnek tehát négy változata lehet, hiszen a szórend szempontjából *az országnak a területe* és *az ország területe* egynek számít. A birtokos szerkezetnek mint mondatrésznek a szabad szórendje nagyban megnöveli a mondatrészek **sorrendi** változatainak a számát. Ha egy névszói-igei állítmányt teszünk a négy szórendi változathoz, a következő mondatokat kapjuk: *Az ország(nak a) területe nagyobb volt. A területe az országnak nagyobb volt. Az országnak nagyobb volt a területe. A területe nagyobb volt az országnak.* A rakosgató játék végén azonban kiderül, hogy a permutációk száma huszonnégy ugyanúgy, mintha négy mondatrészből állna az egyébként két mondatrészt, alanyt és állítmányt (*Az országnak a területe nagyobb volt.*) tartalmazó mondat.

Ez alkalommal a számítógépet is segítségül hívjuk a rakosgató játékhoz:

Az interneten is megtalálható a $4! = 24$ permutáció táblázata (az első négy oszlop):

(1234)	(2134)	(3124)	(4123)
(1243)	(2143)	(3142)	(4132)
(1324)	(2314)	(3214)	(4213)
(1342)	(2341)	(3241)	(4231)
(1423)	(2413)	(3412)	(4312)
(1432)	(2431)	(3421)	(4321)

1234	2134	3124	4123
1243	2143	3142	4132
1324	2314	3214	4213
1342	2341	3241	4231
1423	2413	3412	4312
1432	2431	3421	4321

A géppel a zárójeleket töröltetjük (lásd a jobb oldali négy oszlopot), majd a számokat a mondat részeire cseréltetjük: az 1 helyét *az országnak*, a 2-ét *a területe*, a 3-ét a *nagyobb*, a 4-ét pedig a *volt* foglalja el. A mondatkezdő betűket nagyra cseréljük, és pontot teszünk a mondatok végére. Máris együtt van a permutációk valamennyi sora. Ha az ige előtti mondatrészt kiemeljük, könnyű lesz a mondat elemeit a megfelelő pozíciókba **rakosgatni**. A **fókusz**nak a II., az **igének** a III. pozícióban van a helye; a **fókusz** előtti rész (ha van) az I., az ige utáni rész pedig (ha van) a IV. pozícióba kerül.

<i>Az ország(nak a) területe nagyobb volt.</i>	<i>Nagyobb az ország(nak a) területe volt.</i>
<i>Az ország(nak a) területe volt nagyobb.</i>	<i>Nagyobb az országnak volt a területe.</i>
<i>Az országnak nagyobb a területe volt.</i>	<i>Nagyobb a területe az országnak volt.</i>
<i>Az országnak nagyobb volt a területe.</i>	<i>Nagyobb a területe volt az országnak.</i>

<i>Az országnak volt a területe nagyobb.</i>	<i>Nagyobb volt az ország(nak a) területe.</i>
<i>Az országnak volt nagyobb a területe.</i>	<i>Nagyobb volt a területe az országnak.</i>
<i>A területe az országnak nagyobb volt.</i>	<i>Volt az ország(nak a) területe nagyobb.</i>
<i>A területe az országnak volt nagyobb.</i>	<i>Volt az országnak nagyobb a területe.</i>
<i>A területe nagyobb az országnak volt.</i>	<i>Volt a területe az országnak nagyobb.</i>
<i>A területe nagyobb volt az országnak.</i>	<i>Volt a területe nagyobb az országnak.</i>
<i>A területe volt az országnak nagyobb.</i>	<i>Volt nagyobb az ország(nak a) területe.</i>
<i>A területe volt nagyobb az országnak.</i>	<i>Volt nagyobb a területe az országnak.</i>

Huszonnégy sor esetében még gyorsan megállapítható, hogy valamilyen kontextusban mindegyikük elfogadható a magyar nyelvérzék számára.

A permutációk fenti sorrendjét meg lehet változtatni aszerint, hogy melyik mondatrészt melyik pozícióban akarjuk láttatni, de maradhatunk a fenti sorrend mellett is. Az egyszerűség kedvéért ez utóbbi lehetőséget választjuk:

Téma	Fókusz	Ige	Kóda
<i>Az ország(nak a) területe #</i>	<i>nagyobb</i>	<i>(volt).</i>	
<i>Az ország(nak #</i>	<i>a) területe</i>	<i>(volt)</i>	<i>nagyobb.</i>
<i>Az országnak nagyobb #</i>	<i>a területe</i>	<i>(volt).</i>	
<i>Az országnak #</i>	<i>nagyobb</i>	<i>(volt)</i>	<i>a területe.</i>
	<i>Az országnak</i>	<i>(volt)</i>	<i>a területe nagyobb.</i>
	<i>Az országnak</i>	<i>(volt)</i>	<i>nagyobb a területe.</i>
<i>A területe az országnak #</i>	<i>nagyobb</i>	<i>(volt).</i>	
<i>A területe #</i>	<i>az országnak</i>	<i>(volt)</i>	<i>nagyobb.</i>
<i>A területe nagyobb #</i>	<i>az országnak</i>	<i>(volt).</i>	
<i>A területe #</i>	<i>nagyobb</i>	<i>(volt)</i>	<i>az országnak.</i>
	<i>A területe</i>	<i>(volt)</i>	<i>az országnak nagyobb.</i>
	<i>A területe</i>	<i>(volt)</i>	<i>nagyobb az országnak.</i>
<i>Nagyobb az ország(nak #</i>	<i>a) területe</i>	<i>(volt).</i>	

Nagyobb #	az ország(nak)	(volt)	<i>a területe.</i>
Nagyobb a területe #	az ország(nak)	(volt).	
Nagyobb #	a területe	(volt)	<i>az ország(nak).</i>
	Nagyobb	(volt)	<i>az ország(nak a) területe.</i>
	Nagyobb	(volt)	<i>a területe az ország(nak).</i>
		(VOLT)	<i>az ország(nak a) területe nagyobb.</i>
		(VOLT)	<i>az ország(nak) nagyobb a területe.</i>
		(VOLT)	<i>a területe az ország(nak) nagyobb.</i>
		(VOLT)	<i>a területe nagyobb az ország(nak).</i>
		(VOLT)	<i>nagyobb az ország(nak a) területe.</i>
		(VOLT)	<i>nagyobb a területe az ország(nak).</i>

A kijelentő mód jelen idejében a zárójelbe tett ige elmarad, vagy – ha úgy tetszik – zéró lesz a névszó után. A permutációk utolsó hat sora a *volt* nélkül már csak neutrális olvasata a velük azonos fentebbi soroknak.

További szerkezeti homonimák:

Téma	Fókusz	Ige	Kóda
<i>Az ország(nak a) területe nagyobb #</i>		volt.	
<i>Az ország(nak) nagyobb a területe #</i>		volt.	
<i>A területe az ország(nak) nagyobb #</i>		volt.	
<i>A területe nagyobb az ország(nak) #</i>		volt.	
<i>Nagyobb az ország(nak a) területe #</i>		volt.	
<i>Nagyobb a területe az ország(nak) #</i>		volt.	

Az természetes, hogy a permutációk az azonos tényállást különböző szempontokból mutatják be, a mondat más és más részét hangsúlyozzák. Amennyiben a *nagyobb* kerül fókuszpozícióba, a fókusz(nak) nincs kizáró szerepe, legfeljebb csak a *kisebb* melléknév kontrasztja. A többi esetben már egyértelmű, hogy a fókuszban levő mondatrész kizáró. Az alsó táblázat hat olvasata az ígét hangsúlyozza, megerősítendő a témába foglaltakat. Szükség lehetne még számtalan kontextusra ahhoz, hogy nyelvértékünket egyértelműen kielégítsék a permutációk és a plusz olvasatok, de mindez semmit sem változtatna mondanivalónk lényegén.

Valamennyi mondat lehet eldöntendő kérdés, és minden fókuszban levő kérdőszó tagadható. Tagadható az ige is mindenhol, de akkor a fókuszpozíció üresen marad, és az igén kívüli részek az I. és/vagy a IV. pozícióba kerülnek.

10. Ahol nincs, ott ne keress!

A fentebb megállapított – többnyire régóta ismert – alapszabályokon túl nincsenek olyan generálható szabályok, amelyek meg tudják jósolni a mondatrészek sorrendi változatainak mindegyikét vagy legalábbis a többségét, szelektálni tudják őket helyességük vagy helytelenségük szerint. Ha igaz az, hogy anyanyelv-tudásunk általános elvekből, a magból és paraméterekből, a perifériából áll, akkor ne keressünk általános elveket nyelvspecifikus területeken. A szórend I. és IV. pozíciója így is, úgy is periféria, nem kell, hogy általános elveknek engedelmeskedjenek a bennük mozgó, a köztük vándorló mondatrészek.

Vagy aki keres, talál?

A rakosgató játéknak, a kísérletezésnek persze van értelme, mert a permutációkból – kevésbé elegánsan ugyan – de apróbb szabályok is elvonhatók, különösen akkor, ha valamennyi lehetséges permutációt megvizsgálunk, legalábbis bizonyos számú összetevőig. Ha a felfedezett szabályok általános nyelvészeti megfigyeléseket is alátámasztanak, az külön szerencse. Arra mindenképpen jó a rakosgató játék, hogy megcáfoljunk olyan „szabályokat”, amelyek csak részgazsagok.

Irodalom

- Brassai Sámuel 2011. *A magyar mondat*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 120. Tinta Könyvkiadó. Budapest.
- Brassai Sámuel 1863. *A magyar mondat*. II. értekezés: Tüzetes rész. *Magyar Akadémiai Értesítő*. A Nyelv- és Széptudományi Osztály közlönye III. kötet I. szám.
- Brassai Sámuel 1860. *A magyar mondat I*. *Magyar Akadémiai Értesítő*. A Nyelv- és Széptudományi Osztály közlönye. 279–399.
- Budai László 2013. Általános nyelvészet. In: Eöry Vilma (szerk.) *Acta Academiae Agriensis. Nova Series Tom, XL. Sectio Linguistica Hungarica*. Eger, 2013.
- Deme László 1971. *Mondatszerkezeti sajátosságok gyakorisági vizsgálata*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- É. Kiss Katalin 1992. Az egyszerű mondat szerkezete. In: Kiefer Ferenc 1992. *Strukturálmagyar nyelvtan I. Mondattan*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 78–173.
- É. Kiss Katalin 2005. Brassai Sámuel és a generatív magyar mondat szerkezet. In: Péntek János (szerk.) *A nyelvész Brassai élő öröksége*. [Erdélyi

Tudományos Füzetek 256.] Erdélyi Múzeum–Egyesület. Kolozsvár. 11–20.

Fogarasi János 1838. *Euréka*. Athenaeum 3.

Keszler Borbála (szerk.) 2000. *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.

Rácz Endre – Szemere Gyula 1982. *Mondattani elemzések*. Tankönyvkiadó. Budapest.